

JANUSZ GRZEGORZ

Nemzetiségi kisebbségek a mai Lengyelországban

A nemzeti kisebbség fogalmába beleérték minden olyan etnikai csoportot, amely az állam egyéb népességéhez képest nyilvánvaló kisebbségben marad, lakóterületén nem alkot saját államot, amelyet az állam többi népességétől kifejezetten vagy nyilvánvalóan megkülönböztető és az etnikai különállóságát meghatározó alapvető jegyek: saját kultúrája, hagyománya, nyelve és vallása ápolására való törekvés jellemez. A kisebbségi kérdések kutatásában gyakran két csoportot különböztetnek meg:

a) amelyeknek államba rendezett anyanemzetük van (például a németek, litvánok, ukránok), melyekre azt a kifejezést használjuk: nemzeti kisebbségek.

b) amelyek a nép *in statu nascendi* állapotában vannak, vagyis nincs saját anyaországunk, és amelyeket leggyakrabban az etnikai kisebbség, illetve nemzetiségi csoport fogalmával határoznak meg (például a cigányok, karaimok).

Jelen munkában a nemzeti kisebbség meghatározást használom, mely mindkét csoportot magába foglalja.

A nemzeti kisebbség tág értelemben vett helyzetét az államban többek között a következő tényezők határozzák meg:

- a) a kisebbség létszáma, elhelyezkedése és belső ereje,
- b) a letelepedési ország vezetésének kisebbségi politikája,
- c) a letelepedési ország vezetésének megítélése a kisebbség által az állam biztonságára, különösképpen területi egységére gyakorolt veszély hatásáról,
- d) a letelepedési államnak (a többségi népet illetően) és a kisebbség származási államának (az anyanemzetét illetően) kapcsolata,
- e) a kisebbség megítélése a letelepedési ország társadalma által, figyelembe véve a létező sztereotípiákat, valamint a tömegtájékoztatási eszközök szerepét,
- f) az adott kisebbség anyaországa által nyújtott segítség és támogatás mértéke.

Kétségtelen hatást gyakorol az így értelmezett kisebbségi helyzetre az aktuális nemzetközi helyzet, mind regionális (például európai), mind globális méretben.

Az alábbi munkában a két első tényezővel foglalkozom, vagyis a lengyel országai nemzeti kisebbségek létszámával és elhelyezkedésével, valamint az állam kisebbségpolitikájával 1945 után.

1. Létszám és elhelyezkedés

Lengyelországban 1945 után az a meggyőződés szilárdult meg a társadalomban, hogy egy nemzetiségű állam vagyunk, tehát a kisebbségek marginális jelenséget alkotnak. Ezt a meggyőződést erősítette az az állami politika, amely leginkább arra törekedett, hogy beolvassza a nemzeti kisebbségeket a szocialista társadalomba.

Bár számos hivatalos kérdőíven formálisan szerepelt a nemzetiség-rubrika, ezt a kérdést nem vették figyelembe az általános népszámlálásoknál. Egyetlen kivétel a háború utáni első általános népszámlálás volt 1946. február 14-én. Bizonyos fogyatékosai mellett (melyek főként a negyvenes évek második felében Lengyelország területein zajló migrációs mozgásokból, valamint az ország határainak — mind önkéntes, mind kényszerű — átlépéséből következtek), ennek eredménye bizonyos kiindulási képet ad a nemzeti kisebbségek egy része jelenlegi létszámának, mai állapotának meg határozásához.

A népszámlálás adatai szerint Lengyelországnak akkor 23 928 000 lakosa volt, ebből 2 288 000 német, 399 526 más, nem lengyel nemzetiségű, valamint 304 000

olyan személy, akiket egyetlen, Lengyelországban élő nemzetiséghez sem számoltak hozzá, tehát a lengyelhez sem. Azonkívül 417 000 személyt, akik igazolási folyamat alatt voltak, külön csoportba soroltak.¹

A fenti népszámlálási adatok nem tükrözték a nem lengyel népesség valódi állapotát. Eltekintve a német népesség csoportjától, amelyre abban az időben kényszeráttelepítés volt érvényben, mégis meg lehet határozni az akkori legnagyobb, vagyis az ukrán, a belorusz és a zsidó kisebbség létszámát.

A belorusz és ukrán népesség a népszámlálás idején főként Lengyelország délkeleti sávjában lakott, vagyis az akkori białystoki, lublini és rzeszowi vajdaságban. A deklaráltan nem lengyel lakosság (amint fentebb jeleztük a német kivételével) ezeknek a vajdaságoknak a területein - 326 791 lelket számlált, ami - a Köztársaság nem lengyel népessége egészének 81,8 százaléka. Ebben a csoportban az ukránok száma körülbelül 162 ezer volt, míg a beloruszoké 138 ezer.²

Más adatok összehasonlítása azonban rámutat egy, az összeírás folyamán előálló jelenségre: az emberek egy része lengyel nemzetiségűnek vallotta magát, vagy meg sem határozta a nemzetiségét. Bizonyítja ezt a zsidó népesség száma, amit a népszámlálás idején több mint 110 ezerre becsülnek.³ Csupán e három népesség létszámának összege jelentősen meghaladja a népszámlálásban kimutatott nem lengyel népesség számát.

Tekintetbe véve a népesség más csoportjait (cigányok, csehek, litvánok, oroszok, szlovákok), megalapozottnak tűnik a fenti megállapítás. Megerősítik ezt azok a krakkói vajdaságból származó adatok is, melyek 17 668 nem lengyel nemzetiségű személy tartózkodását mutatták ki a népszámlálás idején. Ez a szám lényegében csak a zsidó, illetve a szlovák népesség csoportját meghatározó számnak felel meg.⁴

A jelenlegi Lengyelországban élő nemzeti kisebbségek létszámának meghatározása komoly nehézségekbe ütközik és inkább becsült megállapítások, semmint statisztikai adatok eredménye. Emellett figyelmeztetni kell arra, hogy a lengyel hatóságok becslése általában alacsonyabb, mint az egyes csoportok saját becslése.

1. 1. Beloruszok

Zárt csoportokban laknak a białystoki, bielskopodlaski és siedlecki vajdaságokban, ahol őshonos (autochton) népességet alkotnak. A legnicai és a zielonagórai vajdaságban, az 1945-46-ban Belorussziából származó repatriáltakat helyezték el (köztük egy bizonyos belorusz nemzetiségű csoportot, amely a repatriálás folyamán lengyel nemzetiségűnek vallotta magát). E csoport fő központja Białystok. A hivatalos becslésekben, valamint az irodalomban hosszú éveken keresztül körülbelül 170-180 ezerben határozták meg a belorusz csoport létszámát Lengyelországban.⁵ Jelenleg a csoport létszámát körülbelül 250-400 ezer főre becslik.⁶ Emellett emlékeztetni kell arra, hogy a belorusz népcsoportban különböző időszakokban jelentős eltérések mutatkoztak a saját nemzeti identitás meghatározása terén. Ennek következtében amellett, hogy jelenleg valószínűbbnek tűnik a 250 ezres szám, nem lehet kizárni annak növekedését egészen a 400 ezres létszámig.

E csoport fő egyesülete hosszú éveken keresztül a Belorusz Társadalmi-Kulturális Egyesület volt, amely jelenleg a Lengyel Köztársaság Belorusz Szövetségévé alakult át. 1990-ben alapították meg az - egyelőre az egyetlen - kisebbségi pártot Lengyelországban, a Belorusz Demokratikus Egyesülést. 1956-ban jelent meg belorusz nyelven a *Niwa* című hetilap.

1. 2. Cigányok (Romák)

Lengyelországban a cigány népesség négy fő népcsoportja él: a lengyel romák, kelderászok, lovárik és a labankák, azaz hegyi cigányok.

A cigány csoport létszámát 15-18 ezerre tették.⁷ A csoport saját aktivistái 40 ezerre teszik számukat, ami azonban túlzottnak tűnik.⁸

A hatóságok által a hatvanas évek elején bevezetett adminisztratív letelepedési kényszerig a lengyel cigányokat a vándor életmód jellemezte. Ezután városokba telepítették őket (elsősorban az akkori járási székhelyekre). A legutóbbi időkben a roma aktivisták akciót kezdeményeztek, melynek szándéka az volt, hogy ez a csoport a roma közös elnevezést vegye fel, és mondjon le a cigány elnevezés használatáról, mely a lengyel nyelvben pejoratív jelentésű. Jelenleg néhány roma társaság működik. Köztük a Lengyelországi Roma Egyesület, valamint a Roma Kulturális Központ Tarnówban. (Ez a legrégebbi szövetség, mely 1963-ban alakult.) 1990 áprilisától jelenik meg a *Rrom p-o Drom* folyóirat.

1. 3. Csehek

Körülbelül 4-5 ezer lelket számlálnak. A Kłodzko Völgy vidékén élnek (őshonos népesség), Zelów vidékén (a 15. századi huszita imigráció leszármazottai), valamint szétszórva az ország más területein (többek között néhány család Lublin környékén).⁹

1952-től működik a Lengyelországi Csehek és Szlovákok Társadalmi Kulturális Egyesülete. (1947-52 között Csehszlovák Kulturális Társaság néven működött. Megjelenik a *Život* című folyóiratuk.

1. 4. Görögök

Politikai okokból történő menekülés következtében létrejött kisebbséget alkotnak. 1948-50-ben érkeztek Lengyelországba nagyobb hullámban, és több mint 14 ezer lelket számláltak, melyből ebben a csoportban körülbelül 40%-ot tettek ki a görögök (a népesség fennmaradó része macedón nemzetiségű volt). Alsó-Szilézia vidékén (Zgorzelec, Wrocław) a Tengermelléken, Varsóban, Ustrzyki Dolne környékén (Krościenko, Liskowate, Trzcianiec) helyezték el őket. 1974 után megkezdődött a görög népesség reemigrációja.

Jelenleg a görög-macedón csoport körülbelül 5 ezer lelket számlál (1982-ben 6 ezret), melyből a görögök már körülbelül 96%-ot tesznek ki.¹⁰

1953-ban alakult meg a Görög Politikai Menekültek Szövetsége, amely 1984-ben átalakult a Lengyelországi Görögök Egyesületévé.

1. 5. Karaimok (Karaikok)

Ma inkább vallási, mint sem etnikai kisebbséget alkotnak. A lengyelországi karaim közösség körülbelül 300 embert számlál (e vallás 12 ezer követőjéhez képest a világon).

A nagyobb karaim csoportok Varsóban, Gdańskban, Opolében és Wrocławban találhatóak.¹¹ Világi szervezetük nincs, mivel csak a Karaim Vallási Szövetség működik (melynek 1927 óta autokefal státusa van). A lengyel karaimok a lengyelországi orientalista kutatások kezdeményezői közé tartoztak. (Többek között Nadzi Seraj Szapszal, Ananiasz Zajaszkowski.)

1. 6. Litvánok

A litvánok zárt közösségekben élnek a suwalki vajdaságban, ahol őshonos népességet alkotnak. E csoport fő központja Puńsk. A határ menti sávban (Sėjnytól Wizajnyig) élő litván népesség számát 6 ezerre tették a vajdasági hatóságok 1975-ben.¹²

Egész Lengyelországban 8-10 ezer körülire becsülik a litván népesség számát.¹³ Maga a litván népesség 20 ezer körülire becsüli saját lakosságának a számát.¹⁴

A litván kisebbséget az öntudat és a nemzeti szolidaritásérzet magas foka jellemzi, ami még a II. Köztársaság ellengyelesítési törekvéseiből fakad. A lengyelországi litván mozgalmat nacionalista mozgalomként tartotta számon a hatalom. Ezzel is magyarázható, hogy csak 1956-ban jött létre a Litván Társadalmi Kulturális Egyesület, mely 1993-ban

átalakult Lengyelországi Litvánok Egyesületévé. 1990-ben alakult meg a Szent Kazimír Litván Egyesület, 1956-tól jelenik meg litván nyelven az *Aušra* (Jutrzenka) című folyóirat.

1. 7. Ruszinok

A ruszinok az ukrán etnikum határvidékén élnek, nemzeti létüket részben az ukránokhoz kötik, részben pedig az önálló etnikai csoport státusa elnyerése iránti törekvéseket mutatnak. A ruszinok státusáról való vita a ruszin-ukrán diaszpóra között is folyik (elsősorban Kanadában és az USA-ban). A lengyel-szlovák határvidéken élnek (őslakosság), valamint Lengyelország nyugati és északi részén, ahová erőszakkal telepítették őket 1947-ben a „Visztula” akció keretében. Létszámukat nehéz meghatározni, a kérdés néhány kutatója a lengyelországi ukrán népesség körülbelül 50%-ra teszi a számukat, ami azonban túlzottnak tűnik.¹⁵ Mások körülbelül 50 ezerre teszik a csoport létszámát¹⁶, ami inkább valós szám. 1989-90-ben két ruszin társaság jött létre: (az ukránbarát orientációjú) Ruszin Egyesület gorlicai székhellyel, valamint a (nemzeti orientációjú) Ruszin Társaság, legnicai székhellyel.

A ruszinokat bizonyos értelemben egyesíti az 1983-tól évente megrendezett kulturális esemény, a „Ruszin tábortűz”. A már említett vita mögött a ruszinok nemzeti hovatartozásának kérdésében részben vallási megosztottság rejlik: a nemzeti különállóságot főként a pravoszláv hitűek deklarálják, míg az ukránbarát orientáció esetében a görög katolikusok vannak többségben.

1. 8. Macedónok

Görögországból a politikai menekültek csoportjában érkeztek Lengyelországba, a menekültek körülbelül 60%-át alkották. A macedónok jelentős többsége (körülbelül 5,2 ezer) az ötvenes évek végén Jugoszláviába (Macedón Köztársaság) emigrált, ahol a Lengyelországban megszerzett képzettségnek és képesítésnek köszönhetően sikerrel kapcsolódtak be az ország társadalmi-gazdasági életébe. Egy kis csoport Bulgáriába távozott. Ez idő tájt a Lengyelországban maradt macedónok egy része felvette a bolgár állampolgárságot, és bolgár nemzetiségüként határozta meg magát.

A hetvenes évek közepén a közvetlen imigráns macedónok közössége körülbelül 300 embert számlált Lengyelországban. Ma száznál alig valamivel vannak többen.¹⁷ 1985-től működik a Lengyelországi Macedónok Társasága gdański székhellyel.

1. 9. Németek

Főként Szilézia és a Tengeremellék vidékét lakják, ahol őshonos népességet alkotnak. Kis csoportok vannak Warmiában és Mazury vidékén is, valamint az ország más részein. Hivatalos lengyel adatok szerint hazánkban 1955-ben 65 ezer német nemzetiségű személy élt, míg a hatvanas évek elejére a népesség száma 3,5 ezerre csökkent.¹⁸

Ezek az adatok csak a wrocławvi, szcsecini és koszalini vajdaságban lakó német nemzetiség számát tükrözték, ahol akkoriban a lengyel hatóságok elismerték a német kisebbség létezését. E népesség valódi létszáma sokkal magasabb volt: a pontatlan számot az egykori német birodalom (1945-49) volt állampolgárainak igazolása eredményeképpen formálisan a lengyel csoporthoz számított népesség adta, mely főként Észak-Szilézia vidékén lakott. 1989-ben a lengyel hatóságok hivatalosan elismerték a német kisebbség létezését hazánkban, és számukat körülbelül 400 ezerre tették.¹⁹ Más becslések helyhez kötötték a német csoport létszámát, mely csoportot túlnyomó részben az úgynevezett német opció őshonos népessége alkotta, vagyis az az őshonos népesség Sziléziában, amely jelenleg német nemzetiségűnek vallja magát, 300-400 ezres létszámban.²⁰ Figyelembe kell itt venni, hogy a Szilézia területén élő népességet mindig az jellemezte, hogy jelentős mértékben változtatta nemzetiségi beállását. 1956-ban a mai wrocławvi vajdaság területén létrejött a Német Társadalmi-Kulturális Egyesület, amely 1972-ben formálisan egész Lengyelországra kiterjesztette tevékenységét, de nem bontakoztatta ki. 1985-től működtek Sziléziában a Németbarát Körök illegális struktúrái, melyek 1990-ben e csoport jelenleg legerősebb egyesületének, a Szilézia-Opolei Német

Társadalmi Kulturális Egyesület csirái lettek. Ezenkívül jelenleg a német kisebbségnek több tucat helyi és önálló egyesülete működik. 1990 szeptemberétől a Lengyelországi Németek Központi Tanácsába tömörültek (jelenleg a Német Társadalmi-Kulturális Egyesület Szövetsége). 1952-58 között jelent meg az *Arbeiterstimme* című hetilap, 1990-től kéthetente pedig a német nyelvű *Oberschlesische Zeitung*.

1.10. Oroszok

Az oroszok nagyobb csoportjai Łódzban és Varsóban találhatóak. Ma főként a vegyes házasságok tagjai alkotják ezt a népcsoportot. Számukat 8-20 ezer körülire teszik.²¹

E csoport szervezete (az 1957-ben alapított) Orosz Kulturális Egyesület volt. Nem mutatott jelentősebb aktivitást, mivel az oroszok elsősorban a lengyel-orosz Baráti Társaságban tevékenykedtek. 1989-ben létrehozták a Lengyelországi Orosz Állam polgárok Egyesületét, amely semmilyen tevékenységet nem fejtett ki (többek között a Szovjetunió széthullása miatt).

1. 11. Szlovákok

Zárt csoportokat alkotnak Szepeesség és Árva vidékén (őshonos népesség). Számukat 20 ezer körülire tették.²² A legutóbbi becslésekben a 9-17 ezres szám jelent meg, amely túl alacsonynak tűnik.²³

A szlovákokkal szembeni politikát megterhelte Szepeesség és Árva 1939-es Szlovákiához csatolása, valamint az 1945 tavaszán fennálló néhány hónapos határkonfliktus. Cseh és Szlovákia föderációjának szétesése ellenére továbbra is a csehekkel közös egyesületben tevékenykednek.

1. 12. Tatárok

A karaimokhoz hasonlóan ma inkább vallási, mintsem etnikai kisebbséget alkotnak. Kulturális különállóságukat megőrizve, nagymértékű azonosulást mutattak a lengyel állammal, közvetve a lengyel társadalommal is. Körülbelül 2,5 ezer lelket számlálnak. A lengyelországi tatárok fő csoportja (1,8 ezer ember) Białystokban található. A białystoki vajdaságban lévő Kruszyniany és Bohoniki ismert tatár kulturális központok.²⁴ A II. Köztársaság idején a lengyelországi tatárok jelentős szerepet játszottak az iszlám országokkal való diplomáciai és gazdasági kapcsolatok létesítésében. A háború után, sokáig nem volt világi szervezetük, mivel csak a Muzulmán Vallási Szövetség tevékenykedett. 1991-ben jött létre a Lengyelországi Tatárok Szövetsége, białystoki székhellyel.

1. 13. Ukránok

Lengyelország délkeleti részén élnek (őshonos népesség). 1947 után a „Visztula” akció következményeként e népesség kényszeráttelepített csoportjai alakultak ki Lengyelország északi és nyugati részein.

Az ukrán csoport létszámát a ruszinokkal együtt 200-210 ezer főre becsülték.²⁵ Jelenleg e csoport létszámát 300-400 ezerre teszik.²⁶ Közvetlen a háború utáni időszakban Lengyelországban az ukránok másodrendű állampolgárok voltak, ami az 1945-46-os erős ukrán földalatti mozgalommal függött össze. 1956-ban a hatóságok engedélyezték az Ukrán Társadalmi-Kulturális Egyesület megalakítását, valamint az ukrán nyelvű *Nasze Slowo* című hetilap kiadását. Az ukrán közösség aktivitásának növekedése a nyolcvanas évek közepén a tevékenységi formák bővülését eredményezte. 1990-ben az UTKE a Lengyelországi Ukránok Szövetségévé alakult, melynek székháza (tekintettel az ukránok szétszóródására) Varsóban található. Ezenkívül tízegynéhány más társaságuk is működik. Ellentétben a német közösséggel, melynek hasonlóan kiépített, de független jellegű szervezeti struktúrái vannak, az ukrán közösség szervezeti struktúrájának változatossága témakör szerinti; hiszen női, tanári, ifjúsági (egyetemi és cserkész - Płast) vallási, gazdasági, szakmai egyesületei működnek.

Mindezek kapcsolatban vannak az Ukránok Szövetségével, melyet a közösség fő szervezetének tartanak.

Podlasiében 1992 óta működik a Podlasi Ukránok Szövetsége, mely formálisan önálló szervezet. A már említett *Nasze Slowo* című hetilap mellett, ukrán nyelven megjelenik még a *Blahowist* című folyóirat, a *Peremyški Dzwoni* kéthetente kiadott lap, valamint rendszeresen (évi néhány alkalommal): a *Zustriczi. Nad Buhomi Narwoju, Plastowyj Wisnyk, Widryzka* című kiadvány. Negatív jelenség az időnként megnyilvánuló vallási konfliktus az ukrán közösségekben. Ez abból fakad, hogy e csoportban két vallás van többségben: a görög katolikus (főként a volt osztrák megszállás alatti területek népessége) és a pravoszláv (főként a volt orosz megszállás alatti területek népessége).

1.14. Zsidók

Ma nincsenek nagyobb zsidó csoportok. Jelenleg 5-10 ezer²⁷ vagy 15 ezer²⁸ körülre teszik a létszámukat. Ez a kisebbség nagymértékben asszimilálódott a lengyel társadalomhoz. Kis csoportot alkotnak a Mózes Hitűek Vallási Szövetségéhez tartozó emberek (körülbelül 3,6 ezer ember). Varsói székhellyel működik a Lengyelországi Zsidók Társadalmi-Kulturális Egyesülete. 1947 óta működik a Zsidó Történeti Intézet (a Lengyel Tudományos Akadémia tagozataként), valamint az E. R. Kamińska Állami Zsidó Színház. 1991 végéig jelent meg a *Folks Sztyme* című hetilap (jiddis és lengyel nyelven), ami 1992 januárjától *Słowo Żydowskie* című kéthetente megjelenő lappá alakult. Kiadják még a *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego* című periodikát (negyedévenként) valamint a *Bleter far Geszichte* című évkönyvet.

1.15. Más kisebbségek

Lengyelországban az előbb említetteken kívül más nemzeti kisebbségek csoportjai is élnek, melyek létszáma több tucattól több százig terjed. Kiemelhetjük itt a bolgárokat (e csoportot főleg a macedónok alkotják, akik az ötvenes évek végén bolgár állam polgárságot szereztek és 1958-tól a Christo Botev Bolgár Kulturális Művelődési Egyesületben tevékenykedtek), élnek még itt örmények (1990-ben alakult meg az Örmény Kulturális Egyesület), románok, magyarok. Új jelenség, hogy arab országokból, Afrikából és Ázsiából származó emberek maradnak Lengyelországban (főként házasságkötések révén). Van egy sajátos új kisebbségünk is, többek között vietnámiak (körülbelül 2,5 ezer személy, 1987-ben jegyezték be a Lengyelországi Vietnámiak Társadalmi-Kulturális Egyesületét), kínaiak (néhány száz fős csoport),²⁹ valamint a FÁK országainak állampolgárai, akiknek lengyelországi tartózkodási idejük meghaladta a három hónapot, némely becslés szerint számuk eléri a 200 ezret.

Új jelenséget alkotnak az elismert menedékjogot kapott, valamint a menekült státusban Lengyelországban tartózkodó személyek.

2. A lengyel vezetés politikája

A háború utáni Lengyelországban a hazánkban lakó nemzeti kisebbségek helyzete lényegében nem igazodott a jogi szabályozáshoz. Ha lehet jogi szabályozásról beszélni, akkor inkább negatív értelemben; az elfogadott jogszabályok nyilvánvalóan sértették az egyes kisebbségek érdekeit.

A politikai döntések jelentős része a normatív leirat formájában történő megfogalmazást sem érte meg. A jogszabályok egy részét (különösképpen az Elnöki Tanács rendeleteit) nem publikálták. A kisebbségekre vonatkozó jogi szabályozásokat a következőképpen lehet csoportosítani.

a) Standard, általános alkotmányi szabályozások, melyek fajra, nemzetiségre vagy vallásra való tekintet nélkül minden állampolgár egyenlőségének elvét foglalják

magukba. (A LNK alkotmánya 69. paragrafusa, jelenleg a Lengyel Köztársaság alkotmánya 2. rendelet 67. paragrafusa és 81. paragrafusa.)

b) A második világháború, és különösképpen a határok változásának következményeire vonatkozó szabályozások (a népesség áttelepítésével és cseréjével kapcsolatos belső szabályozások és nemzetközi megállapodások a német népességre vonatkozó, igazolási és rehabilitációs eljárási jogszabályok, az úgynevezett német vagyon lengyel állami tulajdonba vétele, a még ki nem telepített népesség tartózkodási és foglalkoztatási kérdéseinek ideig lenes szabályozása).

c) Az egyes kisebbségek anyanyelven történő oktatásának megszervezésére vonatkozó szabályozások (a Közoktatásügyi Minisztérium és a Nemzeti Nevelésügyi Minisztérium rendelkezései, utasítása körlevelei.)

d) Az egyes kisebbségekre vonatkozó jogszabályok (az Elnöki Tanács Elnökségének rendeletei, dekrétumai, utasításai, határozatai). Ki lehet itt emelni az Elnöki Tanács Elnökségének 1947. április 17-i rendeletét a „Visztula” Operatív csoport felállításáról és az ukrán lakosság kényszeráttelepítéséről, az 1949. július 27-i dekrétumot az úgynevezett ukránok után maradt (elhagyott) vagyon állami tulajdonba vételéről, az 1950. július 20-i rendeletet a lengyel nemzetiségtől való elszakadás megtorlásának hatálytalanításáról (a volt *Volksdeutschokra* vonatkoztatva) az Elnöki Tanács Elnökségének nem publikált, 1951. április 7-i határozatát, mely a foglalkoztatási és társadalmi kérdések tekintetében a német népesség jogait egyenlővé tette a lengyel népességével.

e) Az európai országok egy részével 1991 óta kötött kétoldalú szerződések és nemzetközi megállapodások a nemzeti kisebbségek kölcsönös kezelése ügyében.

A nemzetközi szabályozásoknál meg kell említeni, hogy Lengyelország aláírt számos, az emberi jogokra vonatkozó nemzetközi megállapodást, de (1991-ig) elkerülte az olyan megállapodások megkötését, melyek a lengyel állampolgároknak lehetőséget adtak volna, hogy a nemzetközi döntőbíróshoz forduljanak.

Az úgynevezett Népi Lengyelország (1944-1989) idején a lengyel vezetés kisebbségi politikája az úgynevezett lenini nemzetiségi politikára támaszkodott. Annak ellenére, hogy formálisan minden nép, köztük a kisebbségek nemzeti identitása ápolásának jogát hangsúlyozta, valójában egy egységes szocialista nép létrehozására törekedett, melyben nem volt helye a kisebbségnek. Ebből következően a kisebbségekre vonatkozó tevékenységnek is (kisebbségi iskolaügy, sajtó, a kultúra területén) megvalósítását kellett lehetővé tennie. A kisebbségi tevékenységet a Belügyminisztérium felügyelete kísérte, s ez szűkre szabta annak kereteit. Általánosságban állítható, hogy a vezetés asszimilációs jellegű politikája a kisebbségeket e politika tárgyaként, nem pedig alanyaként kezelte.

A háború utáni időszakban a nemzeti kisebbségek helyzetére különböző tényezők gyakoroltak hatást. A lengyel vezetés (mind központi, mind helyi szintű) célzatos asszimilációs tevékenysége mellett ilyen hatásként kell említeni a háború utáni (akár önkéntes, akár kényszerű) migrációs folyamatokat; az ország iparosítását, az urbanizációs folyamatokat, valamint a lengyel tömegkultúra ellengyelesítő jellegét. A háború utáni első évtized migrációs folyamatai tömeges méretekben jelentkeztek újra a hetvenes években, a munka, a jobb élet- és lakásfeltételek keresése miatti helyváltoztatáshoz kapcsolódva. A hetvenes években a tömegturizmusban megvolt a maga hatása, ami a közlekedés javulásával együtt járó állandó turistaáramlatot jelentett a korábban perifériális kisebbségi közösségek felé. A kisebbségek által lakott perifériális jellegű területek hosszú éveken keresztül nehezen elérhetőek és kevésbé vonzóak voltak - ami kedvezett a túlnyomó többségben falusi közösségekből álló kisebbségek bizonyos elzártságának (abban az időben az ukránokat, ruszinokat,

beloruszokat, litvánokat, szlovákokat vagy a németeket is abban az időben az őshonos lakossághoz számították).

A lengyel kultúrának már említett asszimiláló jellegét erősítette a televízió elterjedése is.³⁰ A lengyel kultúra a 20. század folyamán rendkívül központosító jellegű volt, egyetlen kulturális modell kapott támogatást. Lengyelországban ebben az időszakban negatívan értékelték azokat, akik nem az irodalmi nyelvet használták, kigúnyolták a nyelvjárást, különösen a falusi nyelvjárást beszélőket. Ebben a modellben nem volt helye a nyelvművelésnek, illetve hogy a kisebbségi kultúrákat mint bizonyos egzotikumot kezeljék.

2. 1. Az 1944–49 közötti évek

Lengyelországban a háború utáni első időszakban átmeneti jelenségként kezelték a nemzeti kisebbségek létezését, amelyeknek - a Lengyel Munkáspárt etnikai határokról hirdetett téziseinek megfelelően - el kell tűnniük - a német lakosság kitelepítése, valamint a Szovjetunióval történő népcserére - eredményeképpen. Alapvetően a németeket és az ukránokat, valamint kisebb mértékben a beloruszokat és litvánokat érintő telepítések nagyrészt kényszer jellegűek voltak, habár a nem lengyel lakosság egy része önként távozott. Lengyelországot ebben az időben összesen csaknem 3,2 millió német és a lengyel közigazgatás által tévesen a német nemzetiséghez számított személy, 481,2 ezer ukrán, 36,4 ezer belorusz és ezer litván hagyta el. Ezen felül ezer szlovák hagyta el Lengyelországot, akik a „Tűz” elnevezésű különítmények terrorja következményeként Szlovákiába távoztak. Távozott 200 ezer zsidó is.³¹ A fennmaradó nem lengyel azonban asszimilálnia kellett. Ezért 1945-ben csak két csoport: a zsidó (jiddis és héber nyelvű), valamint a belorusz csoport számára engedélyezték a nem lengyel nyelvű oktatást. Az első esetben morális szempontok döntöttek: annak szükségzerűsége, hogy a megszállók által teljes megsemmisítésre ítélt népek segítséget kell nyújtani. A másodikban azonban a politikai konjunkturalizmus: annak következtében, hogy a megszállás idején Białystok vidékén a Honi Hadsereg erős földalatti mozgalma miatt hiányzott a Lengyel Munkáspárt szervezete. Az új hatalmat tehát a belorusz lakosságra építették, mely többségében pravoszláv hitű lengyelnek, és itteni nyelvűnek vallotta magát. A két csoport iskolaügye különbözött egymástól, mivel a belorusz iskolaügyet állami költségvetésből tartották fenn, míg a zsidó iskolaügyet különböző zsidó egyesületek és intézmények irányították.

1946 őszétől Białystok vidékén elkezdődött a kényszer-lengyelesítés folyamata. Felszámoltak minden belorusz struktúrát (iskolákat, kulturális intézményeket), valamint megtiltották, hogy a lengyelül rosszul beszélő személyeket alkalmazzák a közigazgatásban. Ebből is következik, hogy 1948-ban azt állíthatta a białystoki előljáró: „lehetséges, hogy a járás területén voltak olyan egyedek, akik belorusznak nevezték magukat, de ma mindenki demonstratívan hangsúlyozza lengyeliségét.”³²

Az asszimilációs politika megvalósítását szolgálta az ukrán népesség ellen irányuló „Visztula”-akció is. Az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) bázisai megszüntetésének terve az 1945-46-os években talán még megalapozott volt, de 1947-ben már elveszítette a létjogosultságát, mivel az ukrán földalatti mozgalom már nem jelentett reális veszélyt az állam érdekeire. (Ennek ellenére, helyi szinten kétségtelenül veszélyt jelentett a helybéli lengyel lakosság számára.) Az akció fő feladata az ukrán népesség zárt csoportjainak szétszórása volt. Közel 150 ezer ukrán nemzetiségű személyt érintett a kitelepítés, köztük nemcsak az Ukrán Felkelő Hadsereg támogatásával gyanúsított személyeket, de a Lengyel Munkáspárt tagjait, az

Államrendőrség és a Belügy minisztérium funkcionáriusait is (családjukkal együtt). Lengyelország északi és nyugati részeire telepítették át őket, azt az elvet alkalmazva, hogy az adott járásban az ukránok száma nem haladhatta meg az ott lakó népesség 10% át.³³

Megváltozott a zsidókhoz való viszony is. A kezdeti időszakban a zsidó népesség Lengyelországban a lengyel hatóságok kifejezett támogatását élvezte, ám Izrael állam létrejötte után azzal vádolták, hogy túlzott mértékben izraeli befolyás alatt áll. Ez is magyarázza, hogy megindult egy - nem csupán a cionista csoportok, hanem a zsidó népesség társadalmi-kulturális életének más struktúrái ellen is irányuló - politika, amely 1948-49-ben a cionista mozgalom, valamint más zsidó pártok és egyesületek felszámolásához vezetett, melyeket végül a Lengyelországi Zsidók Társadalmi-Kulturális Társasága helyettesített.³⁴

1949-ben határozat született a zsidó intézmények államosításáról, kezdve a különféle egyesületek által vezetett iskoláktól, egészen a zsidó népkonyháig.

Ehhez kapcsolódott a LEMP KB 1949. szeptember 13-i határozata, mely Izrael állam javára lehetővé tette a zsidó nemzetiségű személyeknek, hogy állampolgárságot válasszanak, valamint az a bejelentés, hogy az állampolgárságot választóknak lehetőségük van emigrálni.³⁵

A zsidó népesség ügyében hozott határozatok bizonyos értelemben lezárták a háború utáni első időszak kisebbségpolitikáját, mely a népesség áttelepítése, az igazolási és rehabilitációs folyamat, valamint az asszimiláció révén a kisebbségi csoportok felszámolására irányult. Egyben a kisebbségpolitika azon változásait is előrevetítették, mely változások a kisebbségnek a szocialista társadalom keretei között történő integrálását kívánták elérni.

2. 2. Az 1950-1955 közötti évek

Már 1949-ben változás történt a lengyel vezetés kisebbségpolitikájában, de az 1949-50-es éveket átmeneti korszaknak kell tekinteni. Az egyik első rendelet a LEMP KB 1949. évi nyári határozata volt a kisebbségek anyanyelvi állami iskoláinak 1949. szeptember 1-jétől történő megnyitására. Ennek eredménye volt a zsidó iskolák már említett államosítása. E határozat alapja az volt, hogy a kisebbségi közösségek gyerekeit is integrálni kell a lengyel társadalom számára megvalósított iskolai képzésbe. Elismerték azonban, hogy jobb eredményeket érnek el a kisebbségi iskolán keresztül, különösképpen azután, hogy a kisebbséghez tartozó gyerekek jelentős része nem látogatta a lengyel iskolákat. E határozat eredményeképp alapították meg a belorusz, cseh és szlovák, litván, zsidó nyelvű iskoláztatást.³⁶

Ezzel párhuzamosan kezdték meg a Görögországból menekültek iskoláztatását is (macedón és görög nyelven), mindamellett ezt a tényt - az e csoportról szóló minden információval együtt - eltitkolták. 1950 júliusában határozatot hoztak a német tannyelvű iskoláztatás 1950. szeptember 1-jével történő megkezdéséről.

Az 1952-53-as tanévtől engedélyezték a lengyel iskolákban az ukrán nyelv tanítását a „Visztula”-akció következményeként áttelepített családok gyerekei számára. Elvileg ez az iskoláztatás minden olyan közösségben működhetett, melyben a szülők megfelelő számú gyereket jelentettek be a kisebbségi iskolákba (formálisan legkevesebb 11 gyereket, de 7 gyerek mellett is létrehoztak kisebbségi osztályokat).

Csak két népcsoportot érintett korlátozás: a németeket, akiknek iskolái kizárólag Dél-Szilézia és a Nyugati Tengeremlék területén létesülhettek, valamint az ukránokat, akik számára nem iskolákat létesítettek, hanem csupán az anyanyelv

tanítását engedélyezték, és csak a „Visztula”-akció keretében történt célzatos áttelepítések területein.

1949-50-ben megváltozott a Dél-Sziléziában és a Nyugati Tengermelléken élő német népességgel szembeni politika is. A hatalom érdekelt volt abban, hogy a német szakemberek és családjaik Lengyelországban maradjanak és integrálódjanak. Erre való tekintettel 1949 júliusában a kormány visszavonta a Minisztertanács Gazdasági Bizottságának 1946. szeptemberi rendeletét, mely alapján a német nemzetiségű dolgozók keresetéből 25%-os hányadot vontak le a Visszaszerzett Területek Újjáépítési Alapja javára. Hozzájárultak a német nyelv tanításának megszervezéséhez is, majd pedig meg alapították a már említett német tannyelvű iskolákat. Ugyanekkor ahhoz is hozzájárultak, hogy Legnicában, a „Włókniarz” sportklub keretében sport szekciót (futball) szervezzenek a német ifjúság számára.

A kisebbségi politikában (az oktatásügyön kívül) fordulópontot jelentett 1951-52. 1951. április 7-én a Kormány Elnökségének egy nem publikált határozatával a Lengyelországban tartózkodó németeket - a lengyel munkatörvénykönyvből és társadalmi törvényekből következő jogok terén egyenlővé tették a lengyelekkel.³⁷ Kétségtelen hatással volt a német népességgel szembeni politika változására az 1950. július 6-i Zgorzeleci „Megállapodás”, valamint az NDK-val való baráti szerződés aláírása.

1952 áprilisában a LEMP KB Politikai Hivatala átfogóan értékelte a lengyelországi nemzeti kisebbségek helyzetét, és elismerte, hogy meg kell változtatni a velük szemben folytatott politikát.³⁸ Ennek eredménye volt a kisebbségi sajtó (többek között az *Arbeiterstimme*, *Život*), az egyes kisebbségek kulturális élete, valamint a csehek és szlovákok kisebbségi egyesületei újjászervezésének (1952) engedélyezése. Külön kérdést jelentett a hatalom hozzájárulása ahhoz, hogy 1953-ban a Görögországi Demokratikus Politikai Menekültek Egyesülete (mely 1950 óta működött) átalakuljon a N. Beloiannis Lengyelországi Görög Politikai Menekültek Szövetségévé. Elhatározták azt is, hogy lehetővé teszik a kisebbségek számára a helyi közéletben való tevékenykedést azáltal, hogy kisebbségekhez tartozó személyeket (olyanokat, akik a LEMP-hez vagy párt által helyeselt szervezetekhez kötődtek - főleg szakszervezeti tagokat) emeltek ki a nemzeti tanácsi választásokon.

Ebből is adódik, hogy az első nemzeti tanácsi választásokon (1954. december 5-én) a Nemzeti Front listáján számos, kisebbségekhez tartozó személy szerepelt, akiket beválasztottak a községi, városi és járási szintű tanácsokba.

1954 után a rendőri-parancsuralmi rendszer enyhülése bizonyos toleranciát eredményezett a kisebbségekkel szemben. A kisebbségi közösségekben azonnal megjelentek a cselekvési lehetőségek kitágítására irányuló javaslatok. Különösen a kisebbségi iskolák tanárai - akik az adott közösségben a kulturális életet is irányították - alkottak aktív csoportot. Ennek eredményeképpen a wrocławai vajdaságban elnézték az ukrán és a német közösség nagyobb aktivitását: 1954-ben hozzájárultak az Ukrán Kulturális-Közoktatásügyi Bizottság megalapításához, valamint ahhoz, hogy 1955-ben az a német nemzetiségű párt-szakszervezeti és tanári aktíva kezdje meg működését, mely e kisebbség szervezeti struktúráinak kialakítására, a német népesség vagyoni kérdéseinek, valamint státusának rendezésére törekedett.³⁹ Az 1950-55 közötti évek ugyanakkor az az időszak volt, amikor megteremtették a nemzeti kisebbségek kulturális életének alapjait.

1949-50-től kezdve a nemzeti kisebbségek finanszírozásában az illetékességi felosztás elve működött: az oktatásügyet az állami közoktatásügy részlege finanszírozta, a kisebbségi sajtót a „Prasa” Munkás Kiadói Szövetkezet, míg a

kulturális tevékenységet (főleg az amatőr művészeti csoportokat) a Szakszervezetek Központi Tanácsa és annak helyi fórumai támogatták.

2. 3. Az 1956-1980 közötti évek

A Lengyelországban végbemenő változások a kisebbségpolitika változását is magukkal hozták. Ez különösen 1956-57-ben volt érzékelhető. A belorusz, litván, német és ukrán csoportokban hozzájárultak a kisebbségi szervezetek létrehozásához. Minden társadalmi-kulturális társaságot bevontak a Nemzeti Egységfront struktúrájába, felvázolva ezzel tevékenységüknek az állami vezetés számára elfogadható kereteit. Engedélyezték ukrán tannyelvű iskolák megszervezését is. Az egyes nemzetiségek új, anyanyelvi kiadói is megjelentek. 1957 januárjában létrehívták a LEMP KB Nemzetiségügyi Bizottságát.

Ugyanilyen bizottságokat hívtak létre e párt 11 vajdasági bizottsága mellett. Az akkori változások alapján született Zygfryd Sznek belügyminiszter helyettes (s egyben LEMP KB melletti, Nemzetiségügyi Bizottság elnökhelyettese) javaslata, hogy vezessék be a kétnyelvűséget a bialystoki vajdaság keleti részében. A javaslat, mely precedensértékű megoldás lett volna a jövőre nézve, a központi és helyi vezetés egy részének ellenkezését váltotta ki, akik attól féltek, hogy a belorusz és a lengyel csoportban felerősödik a nacionalista hangulat.⁴⁰

Ebben az időben mérlegelték a németek és ukránok utáni - korábban elhagyottnak tekintett - vagyon elkobzásával kapcsolatos tulajdonügyek rendezését is. Különösen fontos volt a kitelepített ukrán lakosság korábbi lakóhelyére való visszatérésének kérdése. A hatóságok azonban elvetették a tömeges áttelepülési akció lehetőségét, de szórványos esetekben engedélyezték az egyéni visszatérést.⁴¹

A kisebbségek számára kedvező helyzet nem tartott túl sokáig. A demokratizálódás kirajzolódó folyamata lefékeződött a LEMP KB IX. plénuma után (1957. május). A liberális kisebbségpolitika azonban kitartott az ötvenes évek végéig, jóllehet már 1957 közepétől kezdve megindult az egyes szervezetekben azok eltávolítása, akiket a nemzeti orientáció képviselőinek tartottak, akik között ott voltak a háború előtti kisebbségi vagy vallási szervezetek aktivistái is. A hatóságok ezen tevékenysége leginkább a litván, ukrán és szlovák kisebbséget érintette. A zsidó kisebbség közösségében többek között azzal győzték le az úgynevezett revizionistákat, hogy számos embernek engedélyezték a Lengyelországból való emigrálást. E jelenségnek csak részben volt kisebbségi dimenziója, inkább egy, magában a LEMP-en belüli politikai konfliktussal volt összefüggésben.

A hatvanas évek közepén felfüggesztették a LEMP KB Nemzetiségügyi Bizottságának tevékenységét, a kisebbségi tevékenységet pedig pénzügyi és módszertani szempontból a Belügyminisztérium alá rendelték.

Csak a kisebbségi sajtó (1989. december 31-ig a „Prasa Ruch” Munkás Kiadói Szövetkezeten keresztül), valamint az iskolaügy finanszírozása maradt a Belügyminisztérium hatáskörén kívül. Ebben az időben felmerült az a javaslat is, hogy oszlassák fel a kisebbségi egyesületeket, ami végső soron csak arra irányult, hogy korlátozzák a kisebbségek által folytatott önálló gazdasági tevékenység lehetőségét. Az akkori vezetés álláspontjának következményeként, a végbemenő asszimilációs folyamatoktól függetlenül, észre kell venni a nem lengyel tanítási nyelvű oktatás, valamint a kisebbségek kulturális helyzetének kifejezett romlását. A hatvanas évek második felében erősödött a hatalom részéről a kisebbségi szervezetek aktívájának ideológiai alárendelésére irányuló nyomás is.

A hatalomnak a kisebbségekhez való viszonyát megterhelte a LEMP-en belül, a nagyobb befolyásért és hatalomért ez időben zajló frakcióharc is. Ez 1968-69-ben zsidóellenes hisztériához, valamint tíz-egynéhány ezer zsidó nemzetiségű vagy származású személy emigrációba kényszerítéséhez vezetett.

A hetvenes években a hatalom a szocialista lengyel nép morális politikai egységének koncepcióját támogatta. Az egyik első tevékenységként a Közoktatásügyi Minisztérium 1971. februári határozata módosította a kisebbségi nyelvek oktatásának addigi alapelveit. Ennek célja a nem lengyel tannyelvű iskolák felszámolása volt. Az eddigi oktatást a kisebbségi nyelvek a nem kötelező tárgyként való tanításának kellett felváltania. Egyúttal megkövetelték, hogy a szülők évente nyilatkozatot adjanak arról, hogy gyermeküket nem lengyel tannyelvű iskolába küldik, vagy nem kötelező tárgyként választják az anyanyelvüket.⁴²

Ez, a kisebbségi oktatás működését nehezítő tevékenységekkel alátámasztott döntés a kisebbségi oktatás drasztikus visszaesését eredményezte. Az akkori vezetés következő tevékenysége volt, hogy a Belügyminisztériumon keresztül korlátozta a kisebbség kulturális tevékenységére szánt anyagi esz közöket - ami számos amatőr művészeti csoport széthullását vagy felfüggesztését eredményezte. A hetvenes évek közepén a lengyelközpontú politika keretében elkezdődött az ország keleti és déli részein, főleg a belorusz és ukrán eredetű helységnevek és más földrajzi nevek ellengyelesítése. Egyes esetekben ez csak egyetlen betű megváltoztatására korlátozódott, amellyel a lengyel nyelvnek megfelelő hangzást értek el, más esetekben teljesen meg változtatták a megnevezéseket.

Tekintettel az ukrán közösségben érezhető komoly feszültségre, a (Bug és a Narwia közötti) Podlasei Ukrán Társadalmi-Kulturális Egyesület csoportjainak felszámolásán keresztül korlátozták a szervezetek működési lehetőségét.⁴³

Az 1980-as események és a „Szolidaritás” megalakulása bizonyos késéssel hatott a nemzeti kisebbségek aktivizálódására, mely csak az 1980-81-es fordulat után következett be.

2. 4. Az 1981-1989 közötti évek

A kisebbségeknek a nyolcvanas évek elején történt aktivizálódása összefüggésben volt mind a társadalmi-politikai eseményekkel, mind pedig az akkor politikai vezetés szervezetlenségével: Az ukrán és belorusz kisebbséghez tartozó személyeknek a Szolidaritás mozgalomba való bekapcsolódására irányuló kísérlete azonban az esetek többségében nem talált rokonszenvre a helyi aktivisták részéről.

Nagymértékben döntő volt ebben „belorusz-kommunista” és „ukrán-banderista” (Stepan *Bandera* a Terrorista Ukrán Nacionalista Szervezet vezetője. A szervezetnek 1940-ben alakult meg a forradalmi szárnya, tagjai: banderisták. - A fordító megjegyzése.) élő sztereotípiája.

A Szolidaritás Független Szakszervezettel kapcsolatban álló értelmiségiek jelentős csoportja azonban szükségesnek találta kiemelni a kisebbségek Lengyelországban való zavartalan tartózkodásának és nemzeti identitásuk ápolásának jogát. Ez a megfogalmazás helyt kapott a Szolidaritás I. Kongresszusának a nemzeti kisebbségekről szóló határozatában. Ez idő tájt a nemzeti kisebbségek aktivizálódása legnagyobb mértékben a belorusz, litván és ukrán kisebbségekre volt jellemző. A vezetés szervezetlensége a cenzúra követelményeinek enyhülését is jelentette, többek között törölték a „görög katolikus szertartás” meghatározásra vonatkozó cenzori megjegyzést.

1981. december 13-án a hadiállapot bevezetése minden olyan kisebbségi szervezet tevékenységének felfüggesztését eredményezte, melynek csak 1982 ősztől engedélyezték tevékenysége megkezdését.

Azonban az 1981-ben elindult folyamatokat mindez csak rövid időre fékezte meg, és azok a nyolcvanas évek közepétől egyre intenzívebbé váltak. Ez idő tájt megnőtt a politikai vezetés készsége, hogy elfogadja azokat a nemzetiségek körében végbemenő változásokat, melyek túllépték a politika által kijelölt határokat. A német kisebbség létének tagadása és egyesületeik sorozatos bejegyzési kérvényeinek elvetése mellett (1983-1989) a nyolcvanas évek második felétől a hatalom kisebb szenvedéllyel reagált az egyes kisebbségi csoportok által felvetett önszerveződési kísérletekre. A változásoknak egyfajta szimbólumává vált a Podlasie-i Ukrán Társadalmi-Kulturális Egyesület csoportjainak újbóli aktivizálódása 1985 után. E csoportokat adminisztratív intézkedésekkel a hetvenes években szüntették meg. Ez időben sikerült megtörni a Belügyminisztériumnak kisebbségi ügyek koordinációjára vonatkozó kizárólagos jogát.

Összefüggött ez az Országos Lengyel Egyetemista Szövetség mellett működő Nemzeti Kisebbségi Egyetemista Kulturális Tanács megalapításának engedélyezésével is, amelybe belorusz, litván és ukrán nemzetiségű egyetemisták léptek be. A Tanács kezdeményezésére adták ki (a fent említett nemzetiségi nyelveken, valamint lengyelül) a *Spotkanie (Találkozás)* című periodikát.

Ez a lényegében apró tény meglehetősen fontos adaléka volt a hatalom kisebbségpolitikájában történő változásoknak. 1988 decemberében a hatóságok bejegyezték a két hónappal korábban megalakult Belorusz Egyetemista Szövetséget. A nyolcvanas évek végén megtörték az Észak-Sziléziában működő Németbarát Kör féllegális tevékenységét.

A kisebbségpolitikában bekövetkező változások előjele volt, hogy 1988. december 18-án létrehozták a Nemzeti Kisebbségügyi Együtműködési Bizottságot, azon 15 bizottság egyikét, melyet a Szolidaritás Független Szakszervezet Elnöke melletti Állampolgári Bizottság keretében alapítottak meg.⁴⁴ Egy ilyen bizottság létrehozása azt jósolta, hogy a „kerekasztal” tárgyalások folyamán az akkori ellenzék felveti a kisebbségi kérdéseket. 1989. májusában a nemzeti kisebbségek képviselői, valamint Leszek Miller, a LEMP KB titkára találkozájának eredményeképpen döntés született a Nemzetiségügyi Bizottság működésének újraindításáról.

A kisebbségi egyesületek működését jelentősen megnehezítette az egyesületekről szóló 1989. áprilisi új törvény, mely a kisebbségi szervezeteket a társadalmi szervezetekkel egyenlő módon kezelte. Ennek következtében került sor a kisebbségi egyesületek tevékenységére korábban megítélt dotációk visszavonására (de fenntartották a sajtó - 1989 végéig -, valamint az oktatásügy finanszírozását).

2. 5. A vezetés politikája 1989 után

A kisebbségpolitikában alapvető cezúrát jelentett az 1989. június 4-i választás, melynek eredményeként társadalmi-politikai rendszerváltozásra került sor Lengyelországban. Az újonnan megválasztott Szejm egyik első határozata a Parlamenti Állampolgári Bizottság képviselői kezdeményezésére a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Szejm Bizottságának létrehozása volt (1989. augusztus 2.).

Vezetését Jacek Kuroń, majd pedig Jerzy Wuttke vette át. A Bizottság elsőként kezdeményezte azoknak a folyamatoknak az elindítását, melyek eredményeként a kisebbségek kulturális-oktatásügyi tevékenységének felügyelete a Belügyminisztériumtól átkerült a Kulturális és Művészeti Minisztériumhoz, ahol 1989

decemberében létrehozták a Nemzeti Kisebbségügyi Hivatalt.⁴⁵ A Szejm Bizottság másik kezdeményezése az volt, hogy folyamatos találkozásokat szervezett az összes lengyelországi nemzeti kisebbség képviselőivel. Ezt a német kisebbség képviselőivel való találkozó indította, ami e kisebbség létezésének tényének elismerését jelentette.

Ez a kisebbség egyébként tevékenysége jogi lehetőségét - egyesületeinek bejegyzése formájában - csak Helmut Kohl német szövetségi kancellár lengyelországi látogatása után (1989. november) szerezte meg.

A német kisebbség egyesületei bejegyzésének engedélyezése annak az új politikának kifejeződése volt, mely a kisebbségek szervezeti struktúrájával kapcsolatos kérdések megoldását ráhagyta az érdekelt csoportokra.

A kisebbségi problémák túl széles aspektusára való tekintettel elrendelték a kisebbségek védelme alapelveinek módosítását és az 1990. szeptember 7-i 142. minisztertanácsi rendelettel létrehozták a kormány véleményező-tanácsadó szerveként működő Nemzeti Kisebbségügyi Bizottságot. A bizottság tagjai lettek: a kulturális miniszter (mint elnök), a közoktatásügyi miniszter, a szociálpolitikai és munkaügyi miniszter, az igazságügyminiszter, a belügyminiszter, a külügyminiszter, a Minisztertanácsnak a politikai pártokkal és társadalmi szervezetekkel való együttműködéséért felelős minisztere, a Rádió és Televízió Bizottság elnöke, valamint a białystoki, opolei, przemiskie-i és suwalki vajdaságok vajdái.⁴⁶ A rendelet a szervezeti-technikai háttérrel arra a Kulturális és Művészeti Minisztérium Bizottságára ruházta át (gyakorlatilag a már említett Hivatalra), mely Nemzeti Kisebbségügyi Csoporttá alakult át. Nem került sor azonban a J. Wuttke által követelt, a Kormány Nemzeti Kisebbségügyi Meghatalmazottjának kinevezésére. Ez a Minisztertanács mellett működő Nemzeti Kisebbségügyi Bizottság nem túl szerencsés helyzetét mutatja, mivel formális, gyakorlati tevékenységet nem folytató testületről volt szó. 1990. szeptember 3-án az Államtanács szenátusa a „Visztula”-akció lefolytatását elítélő határozatot hozott.⁴⁷

Jelenleg a következőképpen néz ki a nemzeti kisebbségek tevékenységének finanszírozása Lengyelországban:

- a Kulturális és Művészeti Minisztérium dotálja a nemzeti kisebbségek kiadóit, főként a sajtót, valamint kulturális-oktatási tevékenységét;
- a Közoktatásügyi Minisztérium finanszírozza a nem lengyel tannyelvű oktatásügyet, valamint a nemzetiségi anyanyelv nem kötelező oktatását;
- saját egyesületeik keretéből tartják fenn a művészeti csoportok instruktori státusait, az egyesületek státusait, valamint ebből fizetik a helyiségek bérletéért járó összeget.

Azok a kisebbségek, melyeknek közvetlen képviselőik vannak a parlamentben, közvetve abból a keretből is részesülnek, amit a képviselőknek irodáik fenntartására fizetnek ki (melyeket az egyesületek székházaiban szerveznek).

A kisebbségi oktatásügy említett finanszírozását a nemzeti kisebbségek nemzeti, etnikai és nyelvi identitástudatának megőrzését lehetővé tevő képzés tárgyában hozott 1992. március 24-i közoktatásügyi miniszteri rendelkezés szabályozza. E rendelkezés értelmében az anyanyelvi oktatást abban az esetben szervezik meg, ha a szülők vagy a jogi képviselők legkevesebb hét tanulót jelentenek be az általános iskolai osztályba, tizennégyet az általános iskola utáni oktatási intézménybe.

Kisebbségi létszám esetén osztályokközi (vagyis az egy évfolyamon tanulók számára) vagy évfolyamközi - (tehát a különböző évfolyamon tanulók számára) - anyanyelvi oktatást szerveznek. A gyerekek alacsony létszáma esetén iskolák közti anyanyelvi oktatási csoportok szervezhetők.⁴⁸

A rendelkezés egyúttal a korábbi időszakról eltérően kezeli az anyanyelv tanítás kérdését-amennyiben korábban mint nem kötelező tárgyat tanították, míg jelenleg csoportokban történő oktatásuk esetében kötelező tárgyként. Ez az alapelv, a nem lengyel tanítási nyelvű iskolában történő tanuláshoz hasonlóan, csak azokra a tanulókra vonatkozik, akiknek szülei írásos nyilatkozatot adtak (az általános iskola utáni oktatási intézményekben a tanulók is tehetnek ilyen nyilatkozatot).

Nyilatkozatot csak a tanítás megkezdésekor lehet tenni, és annak az adott iskolatípusban történő befejezéséig vagy visszavonásig szól. Ezt a rendelkezést az oktatási rendszerről szóló 1991. szeptember 7-i rendelet 13. paragrafusában meghozott törvény alapján adták ki.⁴⁹ Ez a rendelet arra kötelezte a közoktatási intézményeket, hogy a szülők indítványára lehetővé tegyék a tanulók számára a nemzeti, etnikai, nyelvi és vallási identitástudat megőrzését.

A politikai vezetés kisebbségpolitikájában 1989 után végbemenő változások kétségtelenül pozitívak. A megvalósításkor jelentkező alapvető problémák véleményem szerint a következők:

- a központi hatalom kikristályosodott kisebbségpolitikájának hiánya, mely politikát nagymértékben a jószándék esetlegessége, a különböző lengyel csoportok magukra haragításától való félelem, valamint a klasszikus „szemfényvesztés” jellemzi;

- a Nemzeti Kisebbségügyi Bizottság nagyfokú szervezeti bénultsága (a „Sejm” Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Bizottságának, valamint a kulturális és Művészeti Minisztérium Csoportjának nyilvánvaló és hatékony munkájához képest);

- a nemzeti kisebbségek szükségleteinek nem kielégítő finanszírozása, ami mindenekelőtt az állami költségvetés helyzetéből következik;

- a helyi közigazgatási és önkormányzati vezetés nem eléggé érti meg a nemzeti kisebbségek szükségleteit, ami abból fakad, hogy hiányzik a központi vezetés világos politikája, hiányoznak az egyértelmű jogi előírások, valamint máig élnek a múltban gyökerező sztereotípiák, előítéletek és a xenofóbia;

- számos esetben fordul elő a hivatalnokok közönséges hanyagsága a kisebbségek által bejelentett követelményekkel és igényekkel szemben;

- az egyes kisebbségek gyakran érezhető nagyfokú türelmetlensége igényeik és követelményeik benyújtásában, amit nagymértékben igazolnak a fenti okok, valamint a hatalom képviselőivel való korábbi tapasztalataik.

Kétségtelenül pozitív vonása a vezetés 1989 utáni kisebbségpolitikájának a Belügyminisztérium „mecenatúrájának” megszüntetése, valamint hogy a kisebbségek védelmének ügyét e rezorton kívülre helyezték. Nyilvánvaló azonban, hogy a Belügyminisztérium fenntartja érdeklődését a kisebbségi ügyek iránt (hasonlóképpen, ahogy Európa számos országában is történik).

Ugyanakkor ez az állam biztonságával kapcsolatos ügyek szűk körére korlátozódik, és nem hat ki a kisebbségpolitika egészére (ezt a politikát a korábbi időszakban gyakran csak ebből az aspektusból figyelték).

A jelenleg folytatott kisebbségpolitika pozitív oldalához tartozik az a tény, hogy a hatalom a kisebbséget nem az állami politika kisebb és rosszabb tárgyaként, hanem a politika kisebb, de mindenki mással egyenértékű alanyaként kezeli.

Fordította: Éles Márta

Jegyzetek

1 *Rocznik Statystyczny* 1947. 20; 1949. 18. Azok a személyek, akiket érintett az igazolás, elnyerhették a lengyel nemzetiséget, vagy megmaradhattak német nemzetiségűnek.

- 2 Uo.; K. Podlaski (B. Skaradziński): Białorusiny, Litwini, Ukraińcy. Białystok 1990. 77.
- 3 J. Andelson: W Polsce tak zwanej Ludowa, in: *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce*. Szerk.: J. Tomaszewski, Varsó 1993. 390.
- 4 G. Janusz: Usytuowanie mniejszości narodowych w społeczeństwie i polityce państwa polskiego po 1945, in: *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX. wieku*. Szerk.: J. Jachymek, Lublin 1992. 230. Ezenkívül tekintetbe kell itt venni az ukrán csoporthoz számított legalább tízezer négyezer orosz népeséget, mely a krakkói vajdaság keleti szegélyén élt.
- 5 J. Byczkowski; Mniejszości narodowe w Europie 1945-1974. Opole 1976. 107; *Mały słownik historii Polski*. Varsó 1967. 193.
- 6 K. Podlaski (B. Skaradziński): *Białorusini...*21; *Mały słownik historii Polski*. Varsó 1991. 21.
- 7 *Mały słownik...*1967. 193.; J. Ficowski: *Cyganie na polskich drogach*. Kraków-Wrocław 1986. 152.
- 8 *Rrom p-o drom*. 1992. 4. 5.
- 9 *Mały słownik...* 1967. 193.
- 10 M. Wojecki: *Uchodźcy polityczni z Grecji w Polsce 1948-1975*. Jelenia Góra 1989. 9., 23.
- 11 *Leksykon religioznawczy*. Varsó 1988. 106-107.
- 12 *Polska 75*. Varsó 1976. 635. Hasonlóan határozták meg e csoport létszámát a białystoki vajdaság hatóságai 1973-ban (vö.: Mapa województwa białostockiego. 1:500000 PPWK, Varsó 1973). Figyelembe kell itt venni, hogy a *Polska 75* című kiadványban csak a suwalki vajdaság hatóságai tettek közzé a területükön élő nem lengyel népeségre vonatkozó adatokat (a litvánokon kívül feltüntették még a Bani Mazurskich térségében élő ukránok létszámát 4 ezer számban).
- 13 J. Byczkowski: *Mniejszości...*107; *Mały słownik...*1967. 193.
- 14 K. Podlaski (B. Skaradziński): *Białorusini...*, 10., 56.
- 15 J. Byczkowski: *Mniejszości...*108.
- 16 A. Sakson: Mniejszość niemiedcanatle innych mniejszości narodowych we współczesnej Polsce. *Przegląd Zachodni*. 1991. 2.8.
- 17 M. Wojecki: *Uchodźcy...*9., 55-56.; M. Wojecki; *Przemiany świadomości narodowej polskich Macedończyków* (referat na IV Lubelskie Seminarium Antropolog Kulturowej Etnocentryzm i nacjonalizm a tożsamość narodowa, Lublin, 7-8 maja 1992).
- 18 G. Janusz: Die Situation deutscher Kinder im Schulsystem Polens. P. Bott, H. Merkens, F. Schmidt (Hrsg.), *Türkische Jugendliche und Aussiedlerkinder in Familie und Schule*. Schneider Verlag Hohengehren 1991. 185.
- 19 Informacja o Polonii i Emigracji w Niemczech. *Materiał na IV. plenarne posiedzenie Międzyresorlowej Komisji do Spraw Polonii i Emigracji przy Prezisie Rady Ministrów w dniu 26 września 1990*. Varsó 1990. 2.
- 20 A. Sakson: *Mniejszość...*4., 23.
- 21 J. Byczkowski: *Mniejszości...*109; *Mały słownik...*1967.193.
- 22 *Mały słownik...*1967.193.
- 23 A. Sakson: *Mniejszość...*4.
- 24 A. Miskiewicz: *Tatarzy polscy 1918-1939* Varsó 1990. 167. 1973-ban a białystoki vajdaság hatóságai 1,5 ezerben határozták meg a tatár csoport létszámát a vajdaságban. (Mapa województwa...)
- 25 *Mały słownik...*1967. 193; K. Podlaski (B. Skaradziński): *Białorusini...*78.; M. Czech: Kwestia ukraińska w III. Rzeczypospolitej. *Ukraińcy w Polsce 1989-1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacje*. Varsó 1993. 268.
- 26 A. Sakson: *Mniejszości...*4.
- 27 Uo.
- 28 J. Byczkowski: *Mniejszości...*107
- 29 Több mint négyszáz kínai nemzetiségű személynek adtak ki munkavállalási engedélyt magában Varsóban.
- 30 A televíziónak más országokban is megvolt a hatása a kisebbségi csoportok dezintegrációjára. Többek között Nagy-Britanniában végeztek vizsgálatokat az ötvenes évek közepén Wales kelta népességének helyi nyelvhasználata szintjéről. A tíz évvel később megismételt vizsgálatok a walesi nyelvhasználat jelentős visszaesését mutatták az angol nyelv javára, különösen a fiatal nemzedék körében. Ez a folyamat egyértelműen összefüggésben volt a televízió elterjedésével Wales területén, valamint azzal, hogy ennek révén az angol nyelv mindenütt jelen volt.
- 31 G. Janusz: *Zagadnienia teorii i praktyki grup etnicznych*. Lublin 1993. 153. Szlovákiába távozott a népesség azon része, amely Spisz 1939. évi őszi Szlovákiához csatolása után aktív tevékenységet fejtett ki Tiso szlovák állama keretei között. A zsidók többsége Palesztinába távozott (121 800 ember). Ebben az időben a lengyel hatóságok támogatták az izraeli állam létrehozását Palesztinában, azáltal hogy engedélyt adtak, és szervezeti anyagi támogatást biztosítottak Haganá

- harcosai kiképzéséhez, melynek tábora Dolny Slaskban, többek között Bolkówban működtek a negyvenes évek második felében.
- 32 E. Mironowicz: Białorusin - kommunista. *Przeгляд Kresowy*. 1990.1. 30.
- 33 A "Visztula"-akció fő szakaszában, vagyis 1947. április 29. - július 20. között 140 575 embert telepítettek ki. Ezenkívül a lublini vajdaságból kitelepítettek még körülbelül 30 ezer embert. (M. Iwanicki: *Ukraindy, Białorusini, Litwini i Niemcy w Polsce w latach 1918-1990*, Siedlice 1992. 74-75. Ezenkívül 1950-ben a nyugat-ruszin területekről kitelepítettek 4 falut. Ezzel együtt a kitelepített ukrán népesség létszáma körülbelül 180 ezret tett ki.
- 34 Izrael állam létrejöttét a szovjet, valamint a többi úgynevezett reálszocialista állam úgy tekintette, mint egy szövetséges megjelenését, a nyugati államokkal való harcban. E szemlélet megváltozását eredményezte az amerikai-izraeli szoros együttműködés. Ugyanebből az okból a cionista csoportokat már nem kezelték szövetségesként az angol imperializmussal való harcban. Ebből is következett a zsidó közösség szervezeti struktúrájának újjászervezéséről való döntés. A Lengyelországi Zsidók Társadalmi-Kulturális Egyesülete 1950. október 29-én a két utolsó zsidó egyesület: a Lengyelországi Zsidók Központi Bizottsága és a Zsidó Kulturális Egyesület összekapcsolása eredményeként jött létre. (Utóbbit 1947. november 23-án alapították a LZS KB kezdeményezésére, de formálisan attól függetlenül.)
- 35 J. Andelson: *W Polsce...* 477.
- 36 A zsidó nyelv fogalmán abban az időben a jiddist értették. Magát a zsidó iskolaügyet ellenben úgy hozták létre, hogy a társadalmi iskoláknak állami iskolai státust adtak. Ez a folyamat 1949 szeptemberében indult meg, 17 általános iskolát és 2 gimnáziumot érintett, (melyeket korábban cionista társaságok irányítottak), és 1950 februárjában fejeződött be, amikor a Lengyelországi Zsidók Központi Bizottsága által irányított iskolákat államosították és felszámolták. Uo.: 465.
- 37 T Bialecki: Mniejszość niemiecka na Pomorzu Zachodnim w latach 1951-1964, in: *Przeгляд Zachodni*. 1968. 5-6. 157.
- 38 K. Pudło: Polityka państwa polskiego wobec ludności ukraińskiej (1944-1991). *Sprawy narodowościowe*, II. 158.
- 39 Különösen aktív volt a német közösség a walbrzyski járásban (1955 közepén 19 041 német nemzetiségű személy élt itt), ahol sok német tartozott a LEMP-hez, valamint nagy számban képviseltették magukat a párt városi és járási bizottságában. A németek jelentős csoportot alkottak a Lengyel Ifjúsági Szövetségben és a Bányász Szakszervezetben. A LEMP, a LISz és a BSz német aktívája lengyel vagy NDK állampolgársággal igazolta magát. Vö.: G. Janusz: *Die Situation...* 186-187.
- 40 E. Mironowicz: Białorusin-konfomista. *Przeгляд Kresowy* 1991. 4. 20.
- 41 A 150-180 ezer kitelepített személy közül 1991-ig körülbelül 40 ezer ukrán és ruszin tért vissza Lengyelország délkeleti részére. Vö.: K. Pudło: *Polityka...* Jegyzetek 38.
- 42 A korábbi időszakban a szülők csak egyszer, vagyis a tanulmányok kezdetén nyilatkoztak az iskolaválasztásról, vagy kisebb közösségekben arról, hogy a gyerek a kiegészítő anyanyelvi oktatást látogatja. Ez a nyilatkozat az iskolai tanulmányok egész ideje alatt érvényben volt. A nyilatkozat a lengyel iskola vezetőjénél (ha a nem lengyel tannyelvű iskolát még csak szervezték, vagy a lengyel iskola folytatott kiegészítő nemzetiségi nyelvoktatást), illetve a kisebbségi iskola vezetőjénél volt.
- 43 A lengyel vezetés Podlasie területén a Bug folyót etnikai határként ismerte el a belorusz lakossá - melynek a Bugtól északra - és az ukrán lakosság között, melynek a Bugtól délre kellett lakniuk. Ilyen elméletet hirdetett a Szovjetunió vezetése is, amikor 1939-41 között Białystok vidékét sajtóterületéhez csatolta.
- 44 *Ukraińcy w Polsce...* 8.
- 45 M. Czech: *Kwestia...* 273.
- 46 *Monitor Polski* 1990. 34. 274. tétel.
- 47 *Ukraińcy w Polsce...* 130-131.
- 48 *Dziennik Ustaw* 1992. 34. 150. tétel.
- 49 *Dziennik Ustaw* 1991. 95. 425. tétel.

JANUSZ GRZEGORZ

NATIONAL MINORITIES IN CONTEMPORARY POLAND

In the contemporary structure of nations Poland takes place of the one-nation state. It is a result of change of borders in 1945, migration of people and process of assimilation. National minorities constitute 2,5 - 4% of Polish inhabitants. The most numerous are: Germans, Ukrainians, Bielorrussians, Gypsies, Slovaks, Lithuanians,

whose number is from several hundred up to several dozen thousand. Other minorities number from several hundred up to several thousand people. Their cultural activities (education, publishing) are financed by the state.

The legal status of national minorities in Poland has not been regulated yet (except the general clause in constitution). It is a result of long lasting policy of government in the so called People's Poland (1944-1989), which aspired to “melt” minorities into the socialist society. During the first years after the Second World War, the presence of national minorities was perceived as temporary - they were to disappear in result of displacements and assimilation. The authorities changed their policy in 1949. The education in native languages and cultural activity were accepted. The policy toward minorities was further liberalized in 1956-57. Since that time they could create their own associations. In the sixties; the scope of privileges of minorities was gradually limited. The authorities were even taking on account the possibility of cancellation of the associations of minorities. The further limitations were brought during the seventies, when party and state authorities were focused on an accomplishment of the moral and political unity of Polish socialist nation. The ethnicity was “envigoured” in 1981. The period of marshall law restrained this new trend. The reputed development of the social life of minorities took place in the mid eighties. The decisive breakthrough in the policy of authorities took place only after the elections in June 1989. The parliamentary Commission of National and Ethnic Minorities as well as the governmental Commission of National Minorities were founded. The presence of German minority in Poland was accepted. The issue of education of minorities gained the right to shape their social life. The evolution of governmental policy towards minorities pursues to their subjectivity; they are no longer treated as smaller and worse object of state's policy but as smaller but equal to others object of this policy.